

УДК 159.9

ІВАНОВА І. Ф.

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ НА ЗАНЯТТЯХ З ПСИХОЛОГІЇ

У статті розглядаються результати дослідження процесу розвитку комунікативної компетентності студентів психолого-педагогічних спеціальностей на заняттях з психології.

Ключові слова: комунікативна компетентність, професійна компетентність, комунікативні здібності, адаптація, професійна ідентичність.

Ключовою домінантою розвитку сучасної університетської освіти є компетентнісний підхід до формування освіченої, гармонійно розвинутої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до змін у суспільстві. Складовою професійної компетентності фахівця психолого-педагогічної сфери є комунікативна компетентність.

У статті розглядаються проблеми розвитку комунікативної компетентності студентів-першокурсників педагогічного спрямування у процесі опанування ними основ психології. Комунікативна компетентність визначається як посереднє наочно-образне віддзеркалення однією людиною іншої, як система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації у різноманітних ситуаціях міжособистісної взаємодії у певному професійному середовищі, як здатність до ефективного використання всіх засобів комунікації (вербальної і невербальної).

Інтерес дослідника до названої проблеми пояснюється результатами, отриманими у ході теоретичного та емпіричного дослідження процесу формування професійної ідентичності та успішності начальної діяльності студентів з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей їх особистості.

У першому півріччі 2012-2013 н. р. (жовтень 2012 р.) на практичних заняттях із психології у студентів першого курсу педагогічного спрямування проводилося вивчення рівня розвитку комунікабельності (наявність чи відсутність проблем). Результати відображено у табл. 1.

П'ятдесят п'ять відсотків респондентів мали певні проблеми міжособистісного спілкування.

Наприкінці 2012–2013 н. р. (червень 2013 р.), після завершення викладання курсу психології (загальної і вікової), вивчалися рівень розвитку комунікативного контролю (здатність контролювати себе у процесі взаємодії з партнером) та коефіцієнт емоційного інтелекту. Під емоційним інтелектом ми розуміємо особливий комплекс індивідуальних характеристик особистості і міжособистісних процесів, які забезпечують комунікативну компетентність. Результати відображено у табл. 1. Спостерігалася позитивна динаміка: п'ятдесят сім відсотків респондентів мали високий рівень розвитку комунікативного контролю та достатній рівень емоційного інтелекту.

Комунікабельність не є вродженою рисою, однак біологічні та фізіологічні задатки та схильності особистості можуть суттєво впливати на неї (підсилювати чи послаблювати). На практичних заняттях з психології проводилося дослідження типу темпераменту за тестом-опитувальником Г. Айзенка, властивостей темпераменту за тестом-опитувальником В. М. Русалова, типу характеру за тестом К. Юнга. Тестування за опитувальником К. Юнга дало такі результати: у 40% респондентів виявлена екстраверсія (спрямованість на оточуючий світ, інших людей), у 20 % – інтроверсія (спрямованість на явища власного внутрішнього світу), у 40 % – амбіверсія (у різних обставинах мають місце прояви екстраверсії та інтроверсії).

Дослідження, об'єктом якого є комунікативна компетентність студентів педагогічних спеціальностей

Таблиця 1

Результати дослідження якостей особистості студентів-педагогів

Респонденти	Рівень розвитку комунікабельності (наявність проблем)		Комунікативний контроль			Коефіцієнт емоційного інтелекту	
	є проблеми	відсутні проблеми	низький	середній	високий	є над чим працювати	достат.
Педагоги 2012-2013 н. р.	55%	45%		43%	57%	43%	57%

льності, предметом – її вплив на формування їх професійної компетентності, проводиться у рамках наукової теми кафедри загальної і вікової психології Миколаївського національного університету (надалі – МНУ) імені В. О. Сухомлинського «Формування професійної компетентності випускників вищої школи різної професійної спрямованості» (січень 2013 р. – грудень 2015 р.). Гіпотезою дослідження є припущення: на рівень розвитку комунікативної компетентності студентів як складової їхньої професійної компетентності, може впливати обсяг набутих ними знань, умінь і навичок під час занять з дисциплін фахового спрямування, включаючи психологію.

На першому етапі дослідження вивчено стан розробленості заявленої теми та узагальнення напрацьованого теоретичного матеріалу, результати викладено у попередній публікації [1], розпочато емпіричне дослідження, респондентами якого є 77 студентів першого курсу трьох педагогічних спеціальностей двох структурних підрозділів МНУ імені В. О. Сухомлинського, яким викладають психологію фахівці кафедри загальної і вікової психології.

Враховуючи той чинники, що передумовою розвитку здібностей у тих видах діяльності, які пов'язані зі спілкуванням між людьми, є комунікативні та організаційні схильності, студентам було запропоновано відповісти на питання тесту-опитувальника КОС. Окрім отримання основного результату (визначення коефіцієнтів комунікативних та організаційних схильностей) питання тесту дозволяють звернути увагу першкурсників на проблему адаптації до умов навчання в університеті («Чи важко Вам освоїтись у новому колективі?», «Чи легко Вам вдається встановити контакти з незнайомими людьми?»), на можливість участі у суспільному житті студентської громади («Чи подобається Вам брати участь у суспільній роботі?», «Чи брали Ви участь у суспільно-громадській роботі у школі?»), а також створити сприятливу психологічну атмосферу під час роботи студентів групи над тестом завдяки питанням про школу, друзів («Чи багато у Вас друзів, з якими Ви постійно спілкуєтесь?», «Ви із задоволенням приступаєте до організації всіляких заходів для своїх друзів?»).

За даними тестування більшість респондентів (до 70 %) на момент вступу до університету мають середній і високий рівень прояву комунікативних та організаційних схильностей. Студенти, у яких виявлено середній рівень прояву названих схильностей, прагнуть контактів з людьми, не обмежують коло своїх знайомств, наполя-

гають на власній думці, планують свою роботу, хоча потенціал їх нахилів не відрізняється високою стійкістю. Респонденти, які були віднесені до групи з високим рівнем прояву комунікативних та організаційних схильностей, швидко знаходять друзів, постійно прагнуть розширити коло своїх знайомих, займаються суспільною діяльністю, проявляють ініціативу у спілкуванні, із задоволенням беруть участь в організації громадських заходів, здатні приймати рішення у критичних ситуаціях.

Бажання студентів займатися організаційною діяльністю і спілкуватися з людьми залежить від типологічних особливостей їх особистості, які планується досліджувати у рамках названої вище наукової теми.

Комунікабельність, як соціально-психологічна риса особистості, формується у процесі групового життя і діяльності людини. З метою перевірки гіпотези щодо впливу занять з дисциплін фахового спрямування, включаючи психологію, на рівень розвитку комунікативної компетентності студентів, здійснено аналіз системи організації та проведення аудиторних занять із загальної й вікової психології для студентів педагогічних спеціальностей за допомогою методів психологічного дослідження: спостереження, аналізу продуктів діяльності.

Викладачі кафедри загальної і вікової психології, формуючи структурну та змістовну основу курсу з психології для студентів педагогічних спеціальностей, у якості одного з завдань передбачають необхідність створення належних умов для проходження послідовних стадій формування психологічної компетентності студентів, складовою котрої є комунікативна компетентність:

- першої стадії: оволодіння психологією як галуззю наукових знань, її термінологічним апаратом, логікою та прийомами пізнання відповідних психологічних явищ;
- другої: пізнання психологічних явищ у складній, багатоаспектній, неструктурованій об'єктивній реальності;
- третьої: пізнання іншої людини за допомогою спеціальних психологічних засобів (оволодіння окремими психологічними методами і методиками);
- четвертої: процес об'єктивного самопізнання;
- п'ятої: розуміння меж втручання у внутрішній світ та життя іншої людини.

З метою створення належних умов для формування психологічної компетентності майбутніх педагогів, включаючи комунікативну, викладач, як свідчать результати дослідження, пови-

нен під час проведення аудиторних занять з психології не тільки:

- забезпечувати належний науковий і методичний рівень проведення занять, а й створювати умови для формування психологічної компетентності майбутніх педагогів;
- доводити до студентів необхідний обсяг психологічної інформації, створювати умови для формування певних умінь та навичок, а й намагатися зробити завдання формування психологічної компетентності особисто значущим для кожного студента;
- декларувати професійну значущість психологічної компетентності, включаючи комунікативну, майбутньому педагогу, а й доводити це своєю щоденною діяльністю з виконання основних педагогічних функцій (дидактичної, виховної, розвивальної);
- демонструвати студентам свій широкий науковий світогляд, ґрунтовні знання і практичний досвід, а й намагатися встановлювати з ними особистісний контакт, створювати у студентських групах сприятливий клімат для міжособистісного спілкування і взаємодії.

Формуванню особистісної зацікавленості студентів в опрацюванні психологічної інформації, як основи формування їх психологічної компетентності, включаючи комунікативну, сприяє творчий підхід викладачів до проведення аудиторних занять.

В умовах гуманізації освіти виправданим є намагання викладачів кафедри максимально задіяти творчий потенціал студентів у проведенні лекційних занять, на практиці продемонструвати дію тези про студентів і викладачів як рівноправних партнерів навчально-виховного процесу. Цьому сприяє проведення таких видів лекційних занять, як: «бінарна» та проблемна лекція.

У класичному варіанті «бінарна» лекція передбачає проблемний виклад навчального матеріалу у діалозі двох викладачів, що спонукає студентів порівнювати різні точки зору, глибше усвідомлювати навчальний матеріал. У практиці викладачів кафедри використовується інший варіант проведення цього виду лекції. У якості другого викладача виступає студент, який пропонує свій варіант вирішення проблеми, що висвітлюється на лекції, на основі заздалегідь підготовленого реферату як індивідуально-дослідницького завдання.

Проблемна лекція, як відомо, передбачає подачу нового теоретичного матеріалу у формі проблемного завдання, що вимагає вирішення. Враховуючи інтерес дослідника до проблеми

формування комунікативної компетентності студентів на заняттях з психології, у якості прикладу проведення проблемної лекції слід навести заняття з загальної психології за темами: «Здібності як індивідуально-психологічні особливості особистості», «Психологічні основи діяльності».

Лекційне заняття за першою темою було побудовано як вирішення студентами проблемного завдання: визначте, якими повинні бути зовнішні умови взаємодії людини з навколишнім середовищем, щоб вони позитивно впливали на формування здібностей, у тому числі таких, які б дозволили особистості успішно реалізуватися в обраній професійній сфері. Опрацювання ж теми з психологічних основ діяльності супроводжувалося пошуком студентами психологічних ознак педагогічної праці та визначенням власної спрямованості на педагогічну професію.

Розвитку творчої самостійності студентів, культури мови та культури дискусії, формуванню вмінь та навичок публічного виступу сприяє проведення семінарських занять. Викладачі кафедри загальної і вікової психології проводять їх як у традиційних формах (у формі бесіди, обговорення рефератів і доповідей, дискусій), так і з використанням новітніх технологій, враховуючи індивідуально-психологічні особливості студентів, рівень розвитку їх пізнавальної сфери та комунікативних здібностей, групові норми і цінності.

За даними спостереження за поведінкою студентів на семінарських заняттях автор дійшла висновку, що, наприклад, майбутні викладачі біології частіше обирають класичну форму проведення семінарського заняття, коли кожен студент може підготувати виступ за певним питанням, оприлюднити реферат, взяти участь у загальній дискусії. Представники ж фізико-математичних наук тяжіють до електронних презентацій та відчують певний дискомфорт під час класичної форми проведення семінарського заняття.

На семінарських заняттях використовується не тільки індивідуальна форма роботи, а й групова, яка полягає у спільних зусиллях студентів щодо вирішення поставлених викладачем завдань: спільне планування роботи, обговорення і вибір способів розв'язання навчально-пізнавальних завдань, взаємодопомога та співпраця, взаємоконтроль і взаємна оцінка. Групова робота сприяє формуванню міжособистісних стосунків студентів, міжособистісній взаємодії та спілкуванню, вмінню відстоювати свою точку зору і прислухатися до думки інших, культурі

ведення діалогу та відповідальності за результат роботи групи. У якості прикладів організації групової роботи на семінарському занятті можна привести розв'язання ситуацій за навчальним посібником І. М. Старикова «Психологія у конкретних ситуаціях» [2], обговорення проблемних питань у формі брейнстормінгу [3] та „акваріуму“ [4] тощо.

Досить корисним для формування психологічної компетентності майбутніх педагогів, включаючи комунікативну, є проведення на практичних заняттях з психології емпіричного дослідження за проблемою, актуальною для функціонування студентської групи в цілому, успішної навчальної діяльності та особистісного розвитку кожного і студентів.

У 2011 – 2012 н. р. силами волонтерів Психологічної служби МНУ імені В. О. Сухомлинського проводилося вивчення процесу адаптації першкурсників спеціальностей «Математика*», «Фізика*», за результатами якого зі студентами проводилися тренінгові заняття у рамках викладання психології. У 2012 – 2013 н. р. на практичних заняттях із загальної психології проведено емпіричне дослідження, об'єктом якого стали комунікативні здібності студентів-педагогів, а предметом – вплив рівня розвитку комунікативних здібностей студентів-педагогів на їх успішність у навчанні. У якості респондентів виступили студенти першого курсу групи математиків. Дослідження проводилося студентом цієї ж групи під керівництвом викладача [5, с. 122 – 125].

Підводячи підсумки, слід зауважити, що сформована психологічна компетентність випускників університету педагогічного спрямування, включаючи комунікативну, стане основою для повноцінної реалізації ними на високому професійному рівні основних педагогічних функцій: цілепокладальних (орієнтувальної, мобілізуючої, розвивальної, інформаційної) та організаційно-структурних (конструктивної, організаційної, комунікативної).

Список використаних джерел

1. Іванова І. Ф. Вплив рівня розвитку комунікативних здібностей на формування професійної спрямованості [Текст] / І. Ф. Іванова // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: зб. наук. праць / за ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової. — Т. 2. — Вип. 10 (91). — Миколаїв, 2013. — С. 121—125.
2. Стариков И. М. Психология в конкретных ситуациях [Текст] / И. М. Стариков. – Николаев: «Возможности Киммерии», 2003. — 258 с.
3. Робер М. А. Психология индивида и группы [Текст] / М. А. Робер, Ф. Тильман. — М., 1980. — С. 200—203.
4. Рудестам К. Групповая психотерапия [Текст] / К. Рудестам. — М., 1993. — С. 315—356.
5. Гавриляк Д. В. Вплив рівня розвитку комунікативних здібностей студентів-педагогів на успішність в навчанні [Текст] / Д. В. Гавриляк; наук. керівник І. Ф. Іванова // Соціально-психологічні умови розвитку особистості студентів у сучасному суспільстві: зб. наукових праць студентів та аспірантів за матеріалами Міжнародної студентської науково-практичної конференції у рамках декади науки «Від Дня науки України до Дня слов'янської писемності і культури» (15 – 24 травня 2013 р.). — Миколаїв, 2013. — С. 122—125.

ИВАНОВА И. Ф.

РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ НА ЗАНЯТИЯХ С ПСИХОЛОГИИ

В статье рассматриваются результаты исследования процесса развития коммуникативной компетентности студентов педагогических специальностей на занятиях по психологии.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, профессиональная компетентность.

IVANOV I. F.

DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS IN THE CLASSROOM TEACHING SPETSIALNOSTEY WITH PSYCHOLOGY

In the article the results of research of process of development of communicative competence of students of specialties are examined on employments on psychology.

Keywords: communicative competence, professional competence.

Стаття надійшла до редколегії 16. 09. 2013 року.